

Coğrafiya (X-XI siniflər)

Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün coğrafiya fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (X-XI siniflər)

1. Coğrafiya fənni üzrə ümumi təlim nəticələri

Tam orta təhsil səviyyəsi (X-XI siniflər) üzrə şagird:

- coğrafi təbəqənin tərkib hissələrinin inkişaf qanunauyğunluqlarını, onların qarşılıqlı əlaqəsini, ətraf mühitə təsirinin nəticələrini izah edir, təbii komplekslərin müqayisəli təhlilini aparır, onlarda baş verən dəyişikliklərin səbəblərini nümunələr əsasında şərh edir;
- ətraf mühitin dəyişməsi prosesini müşahidə etmək üçün təcürübələr aparır, sınaqlar keçirir, onların nəticələrini ümumiləşdirib təqdim edir;
- müvafiq nəzəri biliklər əsasında iqtisadi səmərəliliyin təmin olunması ilə bağlı fərdi qaydada, habelə qrup daxilində kiçik layihələr hazırlayır, hesablamalar aparır, nəticələrin tətbiqi üzrə mülahizələr irəli sürür;
- müxtəlif məzmunlu plan və xəritələr hazırlayır, ayrı-ayrı sahələr üzrə coğrafi hesablamalar aparır və müvafiq diaqramlar, sxem və cədvəllər tərtib edir;
- geosiyasi dəyişiklikləri təhlil edir və ümumiləşdirmələr aparır, bu dəyişikliklərin ölkəmizə təsiri barədə mülahizələr irəli sürür;
- öz biliyini və məlumat dairəsini genişləndirmək üçün əlavə materiallar toplayır, onları sistemləşdirib yazılı və şifahi təqdim edir.

2. Məzmun xətləri üzrə təlim nəticələri

Tam orta təhsil səviyyəsində məzmun xətləri üzrə təlim nəticələri

Coğrafi məkan

Şagird:

- səma cismlərinin mövqeyini, hərəkətlərini, bununla bağlı yaranan coğrafi hadisələrin nəticələrini riyazi üsullarla əsaslandırır;
- coğrafi elementlər əsasında kartoqrafik təsvirləri təhlil edir, təbiət və təsərrüfatın yerləşməsi qanunauyğunluqlarına və anomaliyalarına dair referatlar hazırlayır;
- müxtəlif məzmunlu xəritələrdən istifadə etməklə hər hansı ərazinin təbii şərait və ehtiyatlarını qiymətləndirir, ona müvafiq olaraq iqtisadiyyat sahələrinin yerləşdirilmə imkanlarına dair təkliflərini verir, bunları yazılı və ya şifahi təqdim edir.

Təbiət

Şagird:

- coğrafi təbəqənin inkişafında baş verən dəyişikliklərin yaratdığı problemləri təhlil edir, proqnozlar verir;
- təbii coğrafi şərait və ehtiyatların yerləşmə qanunauyğunluğunu izah edir və insanların təbiətdən istifadəsində ekoloji tarazlığın saxlanılmasının yollarını qiymətləndirir;
- mənbələrdən topladığı məlumatlar əsasında ərazini fiziki-iqtisadi cəhətdən səciyyələndirir, nəticələrini təqdim edir.

Cəmiyyət

Şagird:

- dünya ölkələrinin sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsi ilə demografik vəziyyətin əlaqəsini təhlil edir və dəyişmə dinamikasını proqnozlaşdırır;
- iqtisadiyyatın inkişafının və siyasi-iqtisadi münasibətlərin insanların həyat səviyyəsinə təsiri ilə bağlı tədqiqatlar aparır, nəticələrini təqdim edir;
- ətraf mühitin dəyişməsində antropogen təsirin rolunu qiymətləndirir, cəmiyyətin dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafını təmin etmək üçün proqnozlar verir.

3. Siniflər üzrə təlim nəticələri və məzmun standartları

X sinif

X sinfin sonunda şagird:

- təbiət və cəmiyyətin öyrənilməsində təbiət elmlərinin rolunu müəyyənləşdirir;
- Yerin hərəkətinin təbiətə təsirini riyazi üsullarla əsaslandırır;
- kartoqrafik proyeksiyalar zamanı yaranan təhriflərin səbəblərini əsaslandırır;
- xəritə üzərində hesablamalardan istifadə edə bildiyini nümayiş etdirir;
- coğrafi təbəqənin inkişaf mərhələlərini izah edir;
- müasir dövrdə dünya əhalisini müxtəlif xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir, siyasi və iqtisadi inteqrasiyaların dünyanın idarə edilməsindəki rolunu əsaslandırır;
- dünya ölkələrini müxtəlif xüsusiyyətlərinə görə qruplaşdırır.

Məzmun xətləri üzrə əsas və alt-standartlar

1. Coğrafi məkan

Şagird:

1.1. Coğrafi kəşflər nəticəsində cəmiyyətdə və xəritədə baş verən dəyişikliklərə aid bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

1.1.1. Coğrafi hadisə və proseslərin öyrənilməsində təbiət elmlərinin qarşılıqlı əlaqəsini əsaslandırır.

1.2. *Yerin Günəş sistemində mövqeyi və hərəkətlərinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.*

1.2.1. Yerini və digər səma cismlərinin əmələ gəlməsinə dair məlumatlar təqdim edir.

1.2.2. Yerini hərəkətinin təbiətə olan təsirini riyazi üsullarla əsaslandırır.

1.3. *Kartoqrafik təsvirlər üzərində bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.*

1.3.1. Kartoqrafik proyeksiyalar zamanı yaranan təhrifləri əsaslandırır.

1.3.2. Kartoqrafik təsvirlər zamanı yaranan təhriflərə aid hesablamalar aparır.

2. Təbiət

Şagird:

2.1. Coğrafi təbəqədə baş verən hadisə və proseslərin ekocoğrafi nəticələrini mənimsədiyini nümayiş etdirir.

2.1.1. Yer qabığına dəyişikliklərə dair proqnozlar verir.

2.1.2. Geoxronoloji cədvəli oxuyur.

2.1.3. İqlim dəyişmələrinə və iqlim ehtiyatlarından istifadəyə dair təqdimatlar edir.

2.1.4. İqlim göstəricilərinə əsasən hesablamalar aparır.

2.1.5. Quru sularının xüsusiyyətlərinə dair layihələr hazırlayır, təqdim edir.

2.1.6. Quru sularının xüsusiyyətlərinə dair hesablamalar aparır.

2.1.7. Coğrafi təbəqənin qanunauyğunluqlarını izah edir.

2.1.8. Coğrafi təbəqənin sxemini qurur.

3. Cəmiyyət

Şagird:

- 3.1. Dünya əhalisinin müxtəlifliyinin səbəblərinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.
- 3.1.1. Əhalinin təbii artımının yaratdığı problemləri təhlil edir.
- 3.1.2. Əhalinin sıxlığını hesablayır, nəticələrini təqdim edir.
- 3.2. Cəmiyyətlə iqtisadiyyatın qarşılıqlı əlaqəsinə aid bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.
- 3.2.1. Ölkələrin geosiyasi mövqeyini qiymətləndirir.
- 3.2.2. Siyasi münaqişələrin xəritədə yaratdığı dəyişiklikləri qeyd edir.
- 3.2.3. ETI-nin təsərrüfatların ərazi və sahəvi strukturuna təsirini qiymətləndirir.
- 3.2.4. ETI-nin təsərrüfat sahələrinə təsiri sxemini qurur.
- 3.2.5. Qlobal ekoloji problemlərin yaranmasında antropogen təsirin rolunu qiymətləndirir.

XI sinif

XI sinfin sonunda şagird:

- coğrafi tədqiqatların nəticələrinin tətbiqinin iqtisadi əhəmiyyətini izah edir;
- xəritələrdən istifadə edərək təbiət və təsərrüfatın yerləşmə qanunauyğunluqlarını təhlil edir;
- Yer kürəsində işıq və istiliyin paylanması insanın təsərrüfat fəaliyyətinə təsirini əlaqələndirir;
- coğrafi təbəqənin cəmiyyətin sosial-iqtisadi inkişafına təsirini qiymətləndirir;
- ölkələrin həyat səviyyəsini əhalinin həyat səviyyəsi ilə əlaqələndirir;
- təbiət və insanın qarşılıqlı əlaqəsindən yaranan problemləri izah edir və proqnozlar verir.

Məzmun xətləri üzrə əsas və alt-standartlar

1. Coğrafi məkan

Şagird:

- 1.1. Coğrafi kəşflər nəticəsində cəmiyyətdə və xəritədə baş verən dəyişikliklərə aid bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.
- 1.1.1. Coğrafi hadisə və proseslərin cəmiyyətin həyatına təsiri ilə bağlı tədqiqatlar aparır və nəticələrini təqdim edir.
- 1.2. Yerin Günəş sistemində mövqeyi və hərəkətlərinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.
- 1.2.1. Yerin hərəkətinin coğrafi nəticələrinin regionlar üzrə iqtisadiyyata təsirini əsaslandırır.
- 1.2.2. Yerin hərəkətinin coğrafi nəticələrini xəritə üzərində iqtisadi cəhətdən qiymətləndirir.
- 1.3. Kartografik təsvirlər üzərində bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.
- 1.3.1. Xəritələrdə təsərrüfatın yerləşməsi qanunauyğunluqları və anomalialarına dair məruzə və referatlar hazırlayır.
- 1.3.2. Kartografik təsvirlər əsasında hər hansı ərazinin fiziki-iqtisadi təsvirini verir.

2. Təbiət

Şagird:

- 2.1. Coğrafi təbəqədə baş verən hadisə və proseslərin ekocoğrafi nəticələrini mənimsədiyini nümayiş etdirir.
- 2.1.1. Ərazilərin tektonik quruluşunun və təbii proseslərin ölkələrin iqtisadiyyatında rolunu izah edir.
- 2.1.2. Mineral ehtiyatların istifadəsinin proqnozlarına dair hesablamalar aparır.
- 2.1.3. Atmosfer hadisələrinin yaratdığı ekoloji problemlərə dair məlumat və təqdimatlar hazırlayır.
- 2.1.4. İqlim xəritəsinə əsasən hər hansı ərazinin iqlim şəraitini təhlil edir.
- 2.1.5. Hidrosferdəki təbii sərvətləri iqtisadi və ekocoğrafi cəhətdən qiymətləndirir.
- 2.1.6. Hidrosferin ekoloji cəhətdən gərgin ərazilərini kontur xəritədə qeyd edir.
- 2.1.7. Bioloji ehtiyatlardan istifadəyə dair proqnozlar verir.
- 2.1.8. Bioloji ehtiyatlara dair hesablamalar aparır.

3. Cəmiyyət

Şagird:

- 3.1. Dünya əhalisinin müxtəlifliyinin səbəblərinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.
- 3.1.1. Əhalinin tərkibini təhlil edir.
- 3.1.2. Əhalinin tərkibinə aid sxemlər, diaqramlar hazırlayır.
- 3.2. Cəmiyyətlə iqtisadiyyatın qarşılıqlı əlaqəsinə aid bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.
- 3.2.1. Beynəlxalq inteqrasiyanın ölkələrin siyasi həyatında rolunu qiymətləndirir.
- 3.2.2. Xəritə üzərində inteqrasiyaya aid olan ölkələri qruplaşdırır.
- 3.2.3. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin ölkələrin inkişafındakı roluna dair təqdimatlar edir.
- 3.2.4. İqtisadi göstəricilərə əsasən hesablamalar aparır, sxem və diaqramlar qurur.
- 3.2.5. Cəmiyyətin sosial-iqtisadi inkişafında ekoloji tarazlığın qorunmasını proqnozlaşdırır.